

دار الفنون الکتابیات و التبرمجیات

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

مارت — ۱۹۲۶

شہزادہ ہاشمی — اوقاف مطبعہ بنو

۱۹۲۶

معتزله وحسن وقبح

قدریه ، قدریه نه صورتله نفی قدر ایدیور ایدی . معتزله ، بونلره نیچون معتزله دنیلیدی ، معتزله نك ایلک ممثلری زاهدلر ایدی ، امویلرک اون ایکنجی خلیفه سی بزیداناقص معتزله دن ایدی ، واصلک نفی قدر دن ماعدا انفراد ایتدیکی نقاط نظر برانکشاف فکری به دلالت ایتیمور ایدی ، مؤخر زمانلره قدر معتزله ایچریسنده زاهدلر اکیسک دکل ایدی . بونلره اسلامده حرمتفکرلر دنیلیرمی ، معتزله کلامک ایلک ممثلر بدر ، معتزله نك ایلک متبارز نقطه نظری ایکی استقامتده تجلی ایدر ، معتزله نك قدریه ایله اتصال ایدن نفی قدر مدعالری تاریخاً سائر مسائله تقدم ایدر ، اسلامده ایلک اول نفی صفات ایدن کیمدر و بوفکری نره دن آلمشدر ، کلامه عام توحید تسمیه سی کیملرک وضعیدر ، صابئیلر حقنده معلومات تاریخیه ، اسلامده باشلایان ایلک رسمی حرکت علمیه بطی کیدیور ایدی ، مازده نیرمک انتشاری ، یونان فلسفه سیله تماس ، فلسفه ایله کلامک مزج ایدلمسی ؛ عباسیلردن ایلک معتزلی خلیفه ، ابوالهذیل نیچون مقدوراتک تناهیسنه قائل ایدی . ابوالهذیل ایلک دفعه آتوم نظریه سی کلامه ادخال ایتدی . ابوالهذیلک تلیدی نظام اجسامک فعلاً اقسامی نامتناهی قبول ایدیور ایدی ، نظامک خلقت حقنده کی نظریه سی ، ایلک دفعه قرآنک عجزاز لفظیسی حقنده سوز سویلین نظامدر ، الله ، خیر اعظم وار ایکن خیر اصغری ترجیح ایده مز ، الی شبهه بریقیدن خیرلدر ، بشرین المعتمرك عمل حقنده کی مدحیه سی ، معرفت اللهیه حقنده اک اول لازم اولان شکدر . الله عادل اولمق مجبوریتده در ، وجوب واصلح قانونلری ، عوض قانونی ، معتزله ده تناسخ ، معتزله ده نبوتک کسی اولمسی ، حسن وقبح عقلمیدر شرعیمیدر . شرع نبوی موقعی شرع عقلی به ترک ایتمشدر .

*
* *

مذاهب اسلامیه نك اک مهمنی تشکیل ایدن (معتزله) نك ایلک نومه سی جغرافی وضعیتی اعتباریه هند ، ایران وکلدانن اوزانوب کان افکار اعتقادیه نك برلشدیکی (بصره) شهرنده ظهور ایتش ایدی . صحابه کرامک صوک دوره لرنده بوشهرک اک مهم شخصیت علمیه سی اولان مشهور [حسن بصری] نك طلبه سندن (معبد) نامنده بری [خطاط

مقریزی، ج ۲، ص ۳۵۶] ده کوردیله یکی وجه اوزره (اساوره [۱]) دن (ابویونس سنسویه) دن تاقی ایتدیکی بر فکری اورتایه قویدی. (قضاعه) قیله سنک (جهینه) بطنه منسوب خاص بر عرب اولان (معبد) ک ایرانلی بر ذاتک تأثیریه اورتایه قویدیغی بوفکر؛ ای و قنا هر فردک سرنوشتی ازلا تنظیم اولنش اولمله برابر اعمال دینه یی اجرایه هر کسک مجبوری حتمده کی عقیده یه مخالف اوله رق نفی قدر ایتک و انسانلرک کندی عاقبتلری سرنوشت ازلی یه. دکل کندیلرینه تسلیم ایتکدن عبارت ایدی. هر فردک عاقبتی ازلا تقدیر الهی ایله تعیین اولنش اولسنه رغماً مسؤولیت بشریه یی قبول ایله بویکی نقطه یی تألیف نصی انکشافانک ایلک صفحه سنده (موالی - غیر عرب) یی عربلردن زیاده مشغول ایتش ایدی.

مستولی حبشیلری (یمین) دن اخراج ایچون (سیف بن ذی یزن الحمیری) یه معاونه ایراندن کوندریلان اردو افرادندن برینک حفیدی علماء تابعیندن مشهور (وهب بن منبه) نفی قدره دائر بر اثر یازمش وانصاردن بر قادینک مولاسی اولان (یسار) ک اوغلی مذکور [حسن بصری] ده یوزنجی سال هجریده برای حج کیتدیکی (مکه) ده (وهب) ایله برلشوب بوخصوصده مذاکرانده بولمق ایسته مش ایدیسه ده (وهب) ک طلوع فجره قدر دوام ایدن دیگر بر بحثه عاذا یضاحاتی بومذا کریمه امکان بر اقامش ایدی. (وهب) ک نفی قدردن رجوعی مروی ایه ده؛ بومدعا یه قائلقی تثبیت ایدلماش اولان (حسن بصری) نک نه رجوع ونه عدم رجوعی روایتیه امکان بر اقلیمامشدر. بومبحثله اشتغال قطعاً بیلدی کمز (حسن بصری) نک [عبدالمک بن مروان] ک طلبی اوزرینه عقلی و نقلی دلیلار ایله نفی قدری تأییداً بر رساله یازمش اولدیغی [الملل والنحل، ج ۱، ص ۳۲، لوندرو طبعی] دن اوکرنیورز و (خوارزمی) نک (مفاتیح العلوم) نک صوک طرفنده (قدریه) مدعاسی مدافعه ایدن (واصلیه) یه عینی زمانده (حسن بصری) یه نسبتاً (حنیه) دینلیدیکنی کوریورز. کرچه (شهرستانی) مذکور (الملل والنحل) نده نفی قدره دائر (حسن بصری) یه منسوب اولدیغی کوردیکی رساله نک (واصل بن عطاء) طرفندن یازیش اولمش احتمالی درمیان ایله (حسن بصری) یی تبرئه ایتک ایستیورسه ده (واصل بن عطاء) نک (۸۰) ده طوغدیغی و (عبدالمک بن مروان) ک (۸۶) ده تولدیکنی دوستونمور. [۲]

[۱] (یمین) ده ابرائیلره (ابناء)، (کوفه) ده (احامره)، (بصره) ده (اساوره)، (الجزیره) ده (حضارمه)، (شام) ده (جراجه) دیرلر ایدی. [اغانی ج ۱۶، ص ۷۶].

[۲] بوزساله آياصوفیا کتبخانه سنده موجوددر. نومرو ۳۹۹۷۷ ابتدا سنده شو عباره کوریلور «قد بلغ

(بصره) ده ايلك دفعه نفى قدره دائر سويلديكى سوزلر بالعموم (بصره) ليلر طرفندن جاي قبول بولان مذكور (معبد) ك رفقاسى آره سنده (واصل بن عطاء) دخى وار ايدى . بوذات ده ، قدرت لسايله ووسعت معلومائيله ويرديكى درسار بتون (بصره) ليلرى جذب ايتمش اولان (حسن بصرى) بك طلبه سى مياننده ايدى . بوده (معبد) كى نفى قدر ايدى و (آل عراده بن ربوع) ك مولاسى (باب) ك حفيدى مشهور (عمرو بن عبيد) دخى بونلره بوخصوصده اشراك ايلدور ايدى . (واصل بن عطاء) ايله (عمرو بن عبيد) ك فوق العاده عابد و زاهدرا ولد قلينى بيانده تراجم نويسلر متفق اولديغى حالده بونلر (ارسطو) منطقنك ضرورتنه كوز يومه ميورلر ايدى . قدرى ناطق اولان نصوصى تاويل ايله انسانك حريقتى تثبيت ايتدكده نصكره مسئوليت بشريه ينى قبول ايدى و (قدريه) دينيلان مكنتنك رؤساسى اولان بوذاتلر ؛ نظام توحيد اولان قدره ايمان ايله نظام شرع اولان اسباب خير و شرى عين زمانده اثبات ايدمه يهرك قدرى عمومى صورتده قبول ايله افراده تعلق ايدن تقديرات جزئيه ينى نفى ايدى و افراد بشريه بك افعال مخصوصه لرني بالذات كنديلرينك احداث ايتدكلرينى سويلدورلر ايدى .

(خطيب بغدادى) بك (تاريخ بغداد) ندن نقلاً (فخرالدين رازى) بك تفسير كيرنده ذكر ايتديغى شووقه بوخصوصده بك قيمتداردر :

(معاذ بن معاذ لعبرى) ديورله : بركون (عمرو بن عبيد) ك ياننه (عثمان بن خاش) نامده برى كلوب (عمرو) ك طلبه سندن (هاشم بن اوقص) ك (ابولهب) و (وليد) حقلريده كى (سورة للهيب) و (سورة لمدثر) ده كى ذم الهيبك [ام الكتاب] ده اولمديغى سويلديكى سكايه طريقه نقل ايتدى و بونا علاوه بو فكرك [انا جعلناه قرآناً عربياً لعلكم تعقلون] واه فى م الكتاب لندنيا لى حكيم - بز قرآنى ؛ معناسنى آ كلايه سكر ديه عربجه اوله قى ازل ايتدك . عند الهيمرده ؛ لوح محفوظده تغيردن مصون اولديغى حالده قرانك ساز كتابره نظراً شانى على و كنديسى حمتير ايله ماليدر . سورة الزخرف [ايت كريمه سنه مخالف اولديغى سويلدى .

(عمرو) برآر توفقدن صكره بوآدمه : هاكر سنك ديديكك نى (ابولهب) و (وليد) ك حركتلىريه عائد اولان ذم الهيب (ام الكتاب) ده ازلاً مسطور اولسه ايدى حركت واقعه لرى ضرورى اوله حغندن نه (ابولهب) و نه (وليد) ه برزم توجه اتمامك لاره كلير ايدى . «

عنك قول فى وصف القدر لم يباغى مثله عن احد ممن مضى ولا نعلم احداً تكلم به ممن ادركنا من الصحابة كالذى بلغ عنك الخ »

حیدی که ینہ (عمرو بن عبید) دن منقول اولان بروجه آتی دیگر بروقه بوفکری اتمام ایتمکده در :

برذات (عمرو بن عبید) دن [بل هو قرآن مجید فی لوح محفوظ - بلکه او؛ لوح محفوظده قرآن مجیددر. سورة لبروج] آیت کریمه سیله (سورة اللهب) ده کی ذم خصوصینک نه صورتله جمع ایدیه جکفی یعنی بسوره نک دخی قرآن کریمدن اولمسیله بونده کی ذم خصوصینک لوح محفوظده اولوب اولمیدیغی صوردی . (عمرو بن عبید) بوزاته جواباً : « بویه دکل ! . بلکه [ابولهبک عملی کبی عملده بولنالر ابولهبک جزاسنه مستحق اولور .] صورتده لوح محفوظده عمومی حالده ایدی ، دییه جواب ویردی .

بووقعه لردن آ کلاشیلدیغی وجه اوزره بولر لوح محفوظده بویه (ابولهب) و (ولید) کی افراد بشریه عائد تقدیرات خصوصیه اولدیغی قبول ایتمه رک هیچ بر فرد بشریه انطباق ایتماش اولان قوانین کلیه موجود اولدیغی سویلیورلر و بشرده غیر محدود بر اراده قبول ایله بالذات افعالی کندیلرینک تنظیم ایتدکلرینه و عکس تقدیرده بشری افعالندن طولایی مسؤل ایتمکه جناب حتمک عدالتسزک ایتمش اوله جغه قائل اولورلرایدی . (واصل بن عطاء) ایله (عمرو بن عبید) وسائرته نک بویاده کی فعالیتلری جالب دقت ایسه ده (واصل) ک بالاخره احداث ایله رفیق (عمرو بن عبید) طرفندن دخی قبول ایدیلن دیگر مسئله لرنده کی نقطه نظرلری هیچ برانکشاف فکری به دلالت ایتماکده در .

*
*
*

تاریحاً کندیلرینه تقدم ایدن خارجیلر مرتکب کیره بی تکفیر ایدیورلر ایدی . او عصرده کی علماء تابعین باشده اولق اوزره بالعموم اهل اسلام ایسه کبأردن برکنه ارتکاب ایدن کیمسه نک مؤمن اولدیغی سویلیورلر ایدی . (واصل) بونک مؤمن اولمیدیغی و بونکله برابر کافرده اولیوب کفر ایله ایمان آره سنده متوسط بر وضعیتده بولمیدیغی سویلیدی . احمالکله نفی قدرالیه آچریغی رخنه بی ترمیم ایچون بو خصوصده علماء تابعیندن ایلرو کیمکه روحی بر احتیاج حس ایدیورلر ایدی .

بونلر طولایی (حسن بصری) ذریغی درسنه دوامدن منع الیش و بوده (حسن بصری) نک درسندن آریلوب رفیق (عمرو بن عبید) ایله برابر (بصره) مسجدينک دیگر بر محالنده اخذ موقع ایله فکرنده ثبات کوسترمش اولمغله (حسن بصری) نک بولر حتمده [قداعتزلا قول الامه] دیمسی بونلرک (معتزله) نامی آلرینه سبب اولمشدر . بومکتبک بویه زاهدلر

ایله کؤک صالغنه باسلامسی نظار اعتباره آله جق اولورسه (معتزله) نامنک عابد، زاهد معنایله مترافق قولالانیلان [۱] اعتزالدن اولسی داها زیاده شایان قبول کوریلور. نته کیم بونلرک یواسمی [واعتزالکم وماندعون من دون الله - بن ؛ سزدن واللهمی براقوبده طاپدیغکنر بوطلردن تبری ایدرم . سورة مریم] آیت کریمه سیله (سفیان ثوری) دن مروی اولان [سنفترق امق الی بضع و سبعین فرقة ابرها و اتقاها الفئه المعتزله - اتم بر آتی قریبده یتمش وداها زیاده فرقه لره . ایریله جقدرکه بوفرقه لرك الك تقی واک صالحی معتزل اولان فرقه تشکیل ایدم جکدر .] حدیث شریفدن آلمش اولدقلری سویلنیور . حتی (سفیان) کندی جماعتنی بو حدیثدن طولانی (معتزله) تسمیه ایتک ایسته مش ایدی ایسه ده (عمرو بن عیید) ک بو خصوصده کی سبقتی ایشتمسی بونا مانع اولمش ایدی .

فی الحقیقه یوقاریده سویلندیکی وجه اوزرم بویکی آرقداش فوق العاده زاهد و متقی ایدیلر . (واصل) ک اسمندن صکره کوریلان (غزال) کله سی عقیف قادینلری طانیق ایچون (بصره) ده یوکا کیریمچیلر بازارنده کورنمسی مناسبیله کنندیسنه ویرلمش بروصفدرکه صدقه لرینی بو بازارده عقیف و مستحق صدقه اولدیغنی اوکرندیکی قادینلره ویریر ایدی . ترجمه حافی یازانلر ایچریسنده کنندیسی عمرنده دینار و درهم نامنه بر حبه یه بیله تماس ایتماش ویشادینی عصرده هانکی نوع پاره نك تداول ایتدیکنندن خبردار اولماش اولدیغنی سویلنلرده وارد . رفیقی (عمرو بن عیید) ایسه کیجه صباحلره قدر جوشقون بروجد ایچنده عبادت ایدن و قرق دفعه ماشیاً حج ایلین و صانکه بر آن اول ابوینک مراسم دفینه سندن عودت ایتمش کی هر آن یأس و الم سیاسنی طاششیان بر آدم ایدی . پدری (عیید) ک یاننده کنندی کورنلر (آزر) ایله (ابراهیم) ی تخطر ایدرلر ایدی .

دیانت و تقواسندن دولایی و عین زمانده (معتزله) دن بولنمسی حسیله (معتزله) طرفندن (عمر بن عبدالعزیز) ه ترجیح ایدیان (یزید الناقص) ک دعائندن اولان (عمرو بن عیید) بالاخره عباسیلردن (ابو جعفر المنصور) ه بیعت ایتدیکی کون سراپا زهد صوفیانه ایله مشبوع بر نطق اخطارکارانه ایراد ایتمش و (منصور) ی اغلاتمش ایدی [۱]

[۱] نته کیم [طبقات (ابن سعد) ده ج ۵ ، ص ۲۲۵] (عمر بن عبدالعزیز) ک دوستلرندن (زیاد بن ابی زیاد) حقه ده [کان رجلاً عابداً معتزلاً لا يزال یكون وحده یذکر الله .] دنیلمکده دره . [۱] (منصور) کنندیسنه بوکون (۱۰,۰۰۰) درهم پاره ویرمش ایدیسه ده (عمرو) قبول ایتمه مش و کنندیسی کله دجه دعوت ایدله مسنی دخیرجا ایتمش ایدی . (عمرو بن عیید) (منصور) ک یانندن چیقارکن (منصور) کنندی کنندینه شویله سویلیور ایدی : کلکم یحشی روید ، کلکم یطلب صید ،

(جمل) و (صفین) محاربه لرینک ایقاع ایتدیکی تأثیرلری شدتله دو یانلردن بری اولان
 «واصل» ك بو وقعه لرده بولنش اولان ذاتلر حقنده کی فکر ندهده مفرط بر تنصب اثری
 واردر . (اسماء و احکام) : بیه خلاصه ایدیلان مسائل ایله علاقه دار اولان بو فیکری شوایدی :
 حضرت علی و طر فدارانیله حضرت عایشه و طرفدارانی ؛ افراد اعتباریله تعین ایدیله میه رك
 لاعلی التعین فاسق اولد قلرندن هر ایکی طرفدن آنان هر هانکی کیمسه لك شهادتلی مردوددر .
 بونلر حقنده کی ویردیکی حکمی توضیحاً دیسورایدی که : قیمق لاشی مثابه سند اولان
 بردمت اوت حقنده ایکی مقابل طرفده بولنش اولانلردن مثلاً حضرت علی ایله حضرت
 طلحه شهادت ایده جك اولسه لر بونلردن برینك لاعلی التعین فاسق اولدیغنی بیلدیکم ایچون
 شهادتلی ردا ایدرم . فقط بویله ایکی مقابل طرفده بولنیوب عین طرفده بولنش
 اولانلردن مثلاً حضرت علی ایله ابو ایوب الانصاری و یا طلحه ایله زبیر شهادت ایده جك
 اولورلر ایسه قبول ایدرم . تلقی عمومی به کوره ایسه بونلردن حضرت علی محق اولوب
 علمنه قیام ایدنلر فاسق دکل یالکز محطی ایدیلیر .

(واصل) ك دردنجی و صوك مدعای اولان (نفی صفات) شایان دقت ایدیهده
 کنديسنك بو بایده کی فیکری مهم و محمل ایدی .
 (عمرو بن عبید) ك مذکور وقعه لرده بولنان ذاتلر حقنده کی فیکری داها زیاده
 افراطکارانه ایدی . بوکا کوره عین طرفده بولنش اولانلر ك دخی شهادتلی مردودایدی .

*
* *

رشیات زاهدانه ایله نشوونما بولمغه باشلامش اولان (معتزله) ایچریسنده مؤخر زمانلره قدر
 زهدلریله شرفلی موقعلر اشغال ایدنلری کور مکده بزه کثرت عبادتندن دولایی (راهب المعتزله)

غیر عمرو بن عبید . — هیکز حق کزده خلقك حسن اعتقادنی جلب ایچون یاواش یاواش یوریرسکز
 هیکزك مقصدی آو حیل قدر . یالکز (عمرو بن عبید) مستثنا !... (منصور) ك (عمرو بن عبید)
 حقنده بر مرثیه سیده واردر که (ابن قتیبه) نك (کتاب المعارف) نده کوریلن بیتلری بروجه آتیدر :

صلی الاله علیه من متوسد	قبراً مررت به علی مران
قبر تضمن مؤمناً متحنفاً	صدق الاله ودان بالفرقان
فلوان هذا الدهر ابقی صالحاً	ابقی لنا حقاً ابا عثمان

«مرانده زیارت ایتدیکم مزاری مسکن ابدیت ایدن ذات!... الله سکارحت ایلسین. او مسکن ابدیت
 بر مؤمن کاملی احتوا ایتکده در که تمامیه الله صادق اولمش و قران موجینجه حرکت ایتشدر .
 اگر دهه ایچون بر ایی براقق ممکن اولسیدی بزه (ابو عثمان - عمرو بن عبید) ی براققی
 لازم کلیر ایدی .»

دنیلان (مردار، و زهاددن اولان) (جعفر بن مبشر) و سائر آره سنده (ثمارة بن اشرس) کبی لایبالی اولانلری و ارسده دردنجی عصر هجری و اواخرنده (عبدالله بن اسحق) کبی زهد و تقوا سنه اک مغرور و متکبر آدملری مجبور احترام ایدنلری کوردیکمز کبی [۱] آلتنجی عصر هجری اوائلنده وفات ایتیش اولان مشهور مفسر (زحشری) بی دخی کوردیورز که کندی مملکتی براقوب (مکده) اختیار اقامت ایتدیکندن طولای (جارالله) دییه آکیلان بو قدر تلی ذاتک یازمش اولدینی (مقامات) - حیات زاهدانه نک اک صمیمی نغمه لرینی دیکله مک قابلدر .

بنابرین (۱۸۶۵) ده هر کسدن اول غریبه (معتزله) مکتبی حقنده بر مونوغرافی یازمش اولان پروفیسور (هینرخی استیز) ک بونلره عموماً [اسلامده حر متفکرلر] عنوانی و یرمی آتجاق نهائی انکشافلرنده بر قاجی حقنده دوغری اولابیلر . کرچه بونلر سلفلری اولان (قدریه) مدعاسینی عیناً مدافعه ایله عقل و منطقه صاریله رق مقدرات ازلیه مواجهه سنده بشرک سربستی حرکاتی قبول ایدمه میوب نفی قدر ایتیش اولملریله اهل سنت نظرنده ناخوش کورونمشلر ایسه ده هیچ بر وقت اوامر دینییه بی اهامل ایتمه مشلردر . بونلرک اوامر دینییه بی اهامل ایتمه مکله برابر عقلی ده اهامل ایتمه مش اولملری دینی معرفت منبع لرینه سلف طرقدن اجتناب ایدیلن بو قیمتدار عنصری علاوه ایتلرینی ایجاب ایتشد که بوتون (کلام) دنیلان فلسفه دینییه نک مبدائی بو نقطه تشکیل ایتیش و بو علمک ایلک ممللری بونلر اولمشلردر .

بونلرک فلسفه سنده کی اک متبازر نقطه نظرلردن بری توحید اساسنه مستند الوهیت مفهومک کندیلرینه کورمه اغلاقدن قورتارلمسیدر که بوده بری عدالت الهیهیه اولان ایمانه ضرر و یرن بالعموم فکرلرک الله مفهومندن اوزاقلاشدیرلمسی کبی (اخلاقی) دیکری ده جناب حقه وحدت مطلقه سنی؛ تغیر ناپذیر لکفی اخلاص ایدن هر صفی الوهیت فکرندن ایرمق صورتیله (مابعد الطبیعی) ایکی استقامتده تجلی ایدر . [۲]

عدالت الهیه لهنه اولارق قدری و توحید الهی نامنه صفات ازلیه بی نفی ایدرلر که (معتزله) نک (قدریه) ایله کسب اتصال ایدن نفی قدر مدعالری تاریخ صیراسیله سائر مسائله تقدم ایدر . بونلر عدالت الهیه لهنه نفی قدر و توحید الهی نامنه

[۱] ارشاد الاریب ج ۲ ، صیفه ۳۰۹

[۲] بونلرک اصولی بشدر : توحید ، عدل ، منزله بین المنزلتین ، انفاذ وعید ، امر بالمعروف

ونهی عن المنکر .

نفي صفات استدکړندن کنديلرینه [اهل العدل والتوحيد [۱]] ديدکړی کې مذهبلیرینه. مخصوص عقائد کتابلرینی دخی بونقاط اساسیه کوره [ابواب العدل] و [ابواب التوحيد] دیه ایکی زمره یه آیررلر .

یوقاریده سویلديکمز وجه اوزره نفي قدره دائر اک اول ايراني (ابویونس سنسویه) نامنده برینک تأثیرله ایلاک دفعه (بصريه) ده (معبد) سوز سويلش وبوخصوصده اوربايه آتمش اولدینی فکر (بصريه) لیلر طرفندن تعقيب ایدلش ابدی .

اسلامده اکاول نفي صفات ایدن کیمسه نکه ده صوک اموی خلیفه سی (مروان حمار) که خواجیه سی اولان (حران) لی [جعد بن درهم [۲]] اولدینی سویلنديور . نفي صفات داخلنده کلام صفتک تجلیسی اولان قرآن کریمک دخی موضوع بحث ایدیه جکی شه سز ایدی .

فی الحقیقه بوده موضوع بحث ایدیه رک مخلوقیتنه حکم ویرلش ایدی که بونی قبول ایدنلر ایچریسنده استاذی (جعد بن درهم) ه نسبة (مروان جعدی) دخی دنیلان صوک اموی حکمدارنی مذکور (مروان) دخی داخل بولنیور ایدی [۳] .

[۱] بدایتده (معتزله) طرفندن تمثیل ایدیلان عام کلامه (عام کلام) دنیلدیکی کې عین زمانده (علم توحيد) دخی دنیلیمی اوزرنده برآزتوقف ایدلم . فلسفه تاریخه کلام نامیه کچمش اولان بوعلمه . یچون علم کلام دنیلمش اولدینی سویلیه جک دکاز . بو اسمک ایلاک دفعه اوله رق دارالفنونده کی حاجز تقریرلر مزده طرفزدن درمیان ایدیلان [نه اولوغیه - کلام علی الله] ده کی کلام معنانه اولان (لوغوس) دن آلمش اولسی احتمالنک بوبابده سویلنمش اولان سوزلردن داها قوتلی تاتی ایدلش اولدینی کمال شکران ايله کورمکده یز .

صرف نظری وکلامی اولان بوعلمه کلام نامنک کیمک طرفندن ویرلدیکی تعیین قابل دکل ایسه ده بوعلمک ایلاک ممثلری (معتزله) اولغله بونامک اونلر طرفندن ویرلش اولدینغه محقق نظریله باقیله بیایر . بوندن باشقه بزجه (علم توحيد) نامنک ده بوراده کورولدیکی وجه اوزره بو عالمی عدل وتوحيد الهی لهنه تدوینه قیام ایدن وده عقائده دائر کتابلرینی بو ایکی نقطه اساسیه تفريق ايله (ابواب العدل) و (ابواب التوحيد) تسمیه ایدن معتزله طرفندن ویرلش اولدینی قوتله تخمین اولنه بیلیر .

[۲] (حران) لی اولوب (سويد بن عقله) نامنده برینک مولاسی ایدی . (مروان حمار) (الجزیره) ده والی ایکن بوندن اوقومش ایدی . (الجزیره) ده یونک افکار اعتقادیه سی قبول ایدنلر وار ایدی . (هشام بن عبدالملک) زماننده قتل اولونمشدر .

[۳] صابئیلرک مرکزی اولان (حران) ده بر چوق رؤسا و فلاسفه بولندیکی شبهه سزدر . (ابن الندیم) (کتاب الفهرست ، ص ۳۱۸) نده (حران) ه نسبة قیاس خارجنده اولار (حرانیه) دنیلان بومذهبه دائر ویرمکده اولدینی معلومات میاننده بونلرک نقاة صفاتدن اولدقلرینی (لایحقه صفة شیء من المعلومات) عبارمه سیله افاده ایدیور . بونلره کوره حی ، عالم متکام کې انسانلرک اشتراک

معلومدر که دین جلیل اسلامک ظهوری اواننده (حران [۱]) ده (صابئیلر [۲])
 و عراق طرفنده سریانیلر بولنیورایدی. سریانیلر خریستیان اولملریله میلادک اوچنچی عصری
 اوانلنده سریان کلیساییه یونان کلیساسی آره سنده رسماً رابطه تأسس ایتمش و مرکزلی
 اولان (نوس - اورفا) مدرسه سنده عقائد دینه ایله برابر اووقت الهیاتک بر شعبه
 لازمه سی عدایدیلن یونان فلسفه سی دخی تدریس ایدلمک باشلانیمش ایدی .

امویلرک تشککلندن صکره یدنجی قرن میلادی اوئلنده فرات نهری اوزرنده کائن
 (قنسرین) مدرسه سنده یونان فلسفه سی یونان اسانیله تعلیم ایدلمک باشلامش و بورادن
 یک چوق ریاضیات ، فلسفه والیهات عالملی یتشمش ایدی . اسلامده امویلردن (معاویه
 ثانی) نک برادری (خالد بن یزید) ایله باشلایان ایلمک حرکت علمیه یک بطی کیدیورایدی .
 بونک (اسکندریه) مدرسه سندن جلب ایتدیکی ذواته عربجه یر ترجمه ایتدیردیکی (الکیمیاء)
 کتابلرینی متعاقب (مروان بن حکم) ک معاصرلردن مذهباً موسوی و جنساً سریانی
 اولان (ماسرجویه البصری) نامنده کی طیب (اهرون بن اعین) نامنده کی راهبک طبه
 عائد بر کتابی سریانیدن عربجه یر ترجمه ایتمش ایدی .

(عمر بن عبدالعزیز) خلاقی زماننده بوکتابی سرائیک کتبخانه سنده بولمش و منفعت

ایده بیلجکاری صفتلر ایله الهی توصیف جائز دکلدرد. (حران) لی اولدینی سویلیلان (جعده بن درهم) ک
 ننی صفات فکرینی بورادن آلمش اولدینی قطعی اولارق سویلنه بیلیر .

[۱] (الجزیره) ده کائن دیار مضرک مرکزیدر . (رها - اورفا) یر برکون و (رقه) یر
 ایکی کوتلک مسافه ددر . صابئه یعنی حرانیونک مرکزی ایدی (معجم البلدان)

[۲] (ابن الندیم) ک (کتاب الفهرست) ده بونلره دائر ویرمکده اولدینی معلومات تاریخ
 اعتباریله مهم اولقله بوجه آتی نقل اولنور :

« (مأمون) خلافتک صوک کونلرنده زوملر ایله محاربه ایتک اوزره (بغداد) دن حرکتله
 « دیار مضر دن کچدیکنی ائاده استقباله چیقلر آره سنده حرانیلرک اوزون صاحبلی و اوزرلرنده کی
 « قبالی کنندیسنک نظر دقتنی جلب ایتمش و هانکی جماعته منسوب اولدقلرینی اوکر تک ایسته مش
 « ایدی . اسلام ، یهودی و مجوسی اولدقلرینی اوکره نوب هیچ برکتاب و هیچ بر پیغمبره تابع
 « اولدقلرندن قرآن کریمه بیان اولنان جماعتلردن برینه انتساب ایتلرینی و عکس تقدیرده قانلرینک
 « حلال اوله جفنی سویلدی و محاربه دن عودتیه قدر کندیلرینه مساعده و یردیکنی بیلدیردی . بولرک
 « اکثریسی قورقورلردن خریستیانلغی و بر قسمی ده اسلامی قبول ایتدیلر ایسه ده مذهب قدیملرینی ترک
 « ایتیانلری دخی اولدی . بونلر باشلرینی قورقورلریمق ایچون چاره آرایورایکن حرانیلرک فقها سندن بر اختیار
 « بونلره چاره یولدی . قرآن کریمه مذکور اولان صابئین اولدقلرینی سویلری ایدی . اوتاریخدن
 « اعتباراً حرانیون صابئین اولدیلرکه بوتاریخدن اول (حران) و جوارنده بونامده آکیلان هیچ
 « برکیمسه یوق ایدی . »

عمومیه نامه بونی میدانه چیقاروب چیقارما مقده تردد ایتدیکسندن نماز قیلدینی محله وضع ایله قرق کون استخاره ایتد کد نصکره اورمایه قویمش ایدی .

امویلرک انقراضیله عباسیلر ظهور ایدنجه (دمشق) ه خلف اولان (بغداد) ده خلیفه لرک اطرافنده حائر نفوذ ایرانی، سریانی منجم و طیبیلر کورنمکه باشلادی . (بغداد) ی بنا ایله دولت عباسیه یی تثبیت ایتمش اولان (خلیفه منصور) فقهده کی ید طولایسیله برابر تحیمه بیوک بر اهمیت ویریور، منجملرک رأیی آلمدن هیچ بر حرکت بولمییور ایدی .

حجونی ایکن منصورک دلالته شرف اسلام ایله مشرف اولمش اولان منجم (نوبخت) دائماً منصورک یاننده بولمییور ایدی . بو خلیفه مک معده راحتسزلقنی تداوی ایچون (چند یسابور) دن جلب اولنان (جورجیس) یونانجه دن بو خلیفه نامه بر چوق کتابلر ترجمه ایتمش ایدی . (منصور) ی متعاقب (مهدی) و (هادی) زمانلرنده (ابن مقفع) و سائر مک فارسیدن ترجمه ایتدیکی کتابلر واسطه سیله (مانی) مذهبی طایتیدی . بو آدم هر نه قدر اسلام کسوه سنه بورونمش ایدیسه ده بر آشکده جوارندن کچرکن بلا اختیار شو :

یا بیت عاتکه الی تعزل حذر العدی وبه الفؤاد مؤکل

« ای سو کیلم عاتکه مک اوی ! .. کوکم دائماً سنک اطرافکده طولاشیور ایسه ده رقیبلردن حذر ایتدیکمدن طولای ظاهراً سندن اوزاقلاشیورم » یتنی اوقومش ایدی .

(۱۶۹ هـ) ده (مازده نیزم) افکار و اعتقادانک شدتله حس ایدیلن انتشاری اوزرینه (هادی) بونلری تعقیبه باشلادی که - اچچلرنده (بنی هاشم) دن (یعقوب بن فضل) ک کریمسی (فاطمه) کندی بدرندن حامل اولدینی اعتراف ایتمش ایدی .

(مهدی) بدایتده متکلمینه بوکی افکار خارجیه یی رد ایچون کتابلر یازملرینی امر ایتمش و بونلر طرفندن متعدد کتابلر یازیلش ایدی . (هارون) زماننده ایرانلی ، هندلی و سریانی علما و اطبانک (بغداد) ه کتیرمش اولدقلمی معلومات طب ، نجوم و الکیمیایه حائر انکشافاتی اتمام ایتمش ایدیسه ده هنوز یونان فلسفه سیله یاقیندن رابطه تأسیس اولنماش ایدی .

عباسیلرک حکیمی دنیلان (مأمون) زماننده یونان فلسفه سنک طاینمسی زمانی کلش ایدی . بونک زماننده یونانجه دن برچوق فلسفه و منطق کتابلری عربجه ترجمه ایدلیدی . عباسیلرک برنجیسی (عبدالله السفاح) ک زمانه مصادف (۱۳۵) سنچی سال هجریده

(بصره) ده دنیا به کلوت (واصل بن عطا) نك طلبه سندن (عثمان الطويل) دن مذهبه اعترالى اخذ ايتمش اولان (ابوالهذيل لعلاف) و تليذى (ابراهيم بن سيارالظام) (مأمون) ك سر اينده كورمه من (مأمون) دكى تمايلات فلسفيه ايله علاقه داردره عناصر دينيه آره سنده عقله بر موقع مهم ورن (معتزله) يي (مأمون) ك اهل ايتمش نا قابل ايدى. بونلر (مأمون) طرفندن صريحه به ترجمه ايتد بريان آثار يونانيه يي اوقوبور يونان فلسفه سله ايلك دفعه كلام مزج ايديلور ايدى. بونلر ك تأثيريله (مأمون) ده كنجل كنندن برى كوريلن فلسفي تمايلاتدن طولايي پدرى (هارون) ك طول عمرينى تنى ايدن مشهور زاهد (فضيل بن عياض) ك اندیشه لرى تحقق ايله (مأمون) عباسلردن مذهب اعتزالى قبول ايدن رنجى خليفه اولدى. (مأمون) ك اوزرنده اجراى تأثير ايتمش اولان بوذاتلره (تمامه بن اشرس) ي و برجهتله (بشرالمريسي) ي علاوه ايتك لازمدر.

(ابوالهذيل) اسلافى كى صفات الهيه يي تماماً انكار ايتمه رك (ابوالحسن الاشعري) نك (كتاب مقالات الاسلامين) ننده ديديكى كى [۱] (ارسطو) ده كورديكى صورته صفاتى جوهر الهيك اطوار مختلفه يي اولمق اوزره قبول ايديلور ايدى.

بونك اراده الهيه بحثنده كى فكرنده دخى يونانى فلسفه نك تأثيرى كوريلير. ينه فلسفه مشائيه دن آله رق حدوث عالمى اثبات ايجون مراجعت ايتديكى ابعادك تناهيسنى اثبات ايدن برهانلر كنديسنى ازلاً اولدينى كى ابدأ دخى ابعادك متناهيى اعترافه مجبور ايتمكه جنت و جهنمده كى انسانلر ك سكون دائمى ايجنده قاله جقلىرى و حتى معلومات و مقدرات الهيه نك دم بر انتهاسى اوله جغنى قبوله مجبور اولدى.

(ابوالهذيل) (آتوم) نظريه سنى ده ايلك دفعه كلامه ادخال ايلدى كه بونكه قبول ايتمش اولدينى تناهى ابعاد و تناهى مقدورات آره سنده بر تناسب فكرى بولمق قابلدور. نته كيم (ابن حزم) تهكماً جزء فرد اثبات ايدنلر شينى ديديكى (ابوالهذيل) ك تناهى مقدورات الهيه يي بواساسه استناداً تصريح ايتمش اولدينى آچيقجه سويليور [۲].

تليذى (نظام) ايسه جزء لا ینجزایى نفى ايله الى غيرالتهايه بالفعل اجسامك انفسامق قبول ايديلور ايدى. [شرح مواقف. ج ۷ ص ۱۰] ده كورديكى وجه اوزره بوندان طولايى

[۱] وهذا اخذه ابو الهذيل عن ارسطا طاليس وذلك ان ارسطا طاليس قال فى بعض كتبه ان البارى علم كل قدرة كل حيات كل سمع كل بصر كل فحسن اللفظ عند نفسه وقال علمه هو هو كتاب مقالات الاسلامين ص ۳۳۵ ، آياصوفيا كتبخانه سى ، نومرو ۲۳۶۳

اك اول كندیسنه اعتراض ایله (طفره) نی قبوله مجبور ایدن استاذی (ابوالهذیل) اولمش ایدی .

(نظام) ك خلقت حقنده کی نظریه سی تمامیه قدیم یونانیلرده کی (کمون) مذهبنك عینی ایدی . (نظام) دیوورایدی که الیه اجزاء عالم یکدیگر بنك ایچنده کامن اولدیغی حالده عالی آن واحده خلق ایتشدر . آدم علیه السلامك اولاد آدمه تقدیمی وجود اعتباریه دکل کینندن ظهور اعتباریه در .

ایلك دفعه قرآن کریمك اعجاز لغظیسنی دخی موضوع بحث ایدن (نظام) اولمشدر . (نظام) قرآنده کی اعجازك لفظی دکل معنوی اولدیغی سویلیورایدی .

(نظام) ك موضوع بحث ایتش اولدیغی مسائلدن بری ده قدرت اللهیه نك شمولی ایدی . اسلافی قدرت اللهیه نك شمولی اعتراف ایله اللهك خیر وشری خلقه قادر اولدیغی و فقط شری جیرکین اولدیغی ایچون خلق ایتدیکنی سویلکده ایدیلر .

(نظام) ایسه اللهك جیرکین شیئی یاراتمغه قدرتی اولدیغی وحتی خیراعظم وار ایکن خیر اصغری ترجیح ایده جکنی فرض ایتمک بیله طوغری اولمادیغی ایلرو سورده رك جناب حقك خیر اصغره ده قادر اولمادیغی سویلیدی که (نظام) ك بو فکر نده ثنوبتك ، (فاعل خیر فاعل شر دکلدر) قاعده سنك تأثیرینی ده کورمک ممکندر . دیمک که بوکا کوره جناب حق عبادہ صالح دکل اصاح اولانی یا یمنغه قادر اولوب اصاح اولیانی یا یمنغه قدرته توصیف اولنمازه بك مستعد وجرأتکار اولان (ابوالهذیل) ایله تلیذی (نظام) کندیلرینی تعقیباً ظهور ایدن (معتزله) رؤسای آره سنده بك جوق مناقشاته زمین تشکیل ایدن داها بر جوق مسئله لرایله اوغراشمش لر ایدی . (مأمون) دن صکره خلیفه اولان (معتصم) زماننده (نظام) بیوک بر شهرت اکتساب ایتش ایدی . استاذی (ابوالهذیل) ایله ایتدیکی مباحثه لرده بالدفعات احراز غلبه ایدن بو آتشین تلیدك غلبه لری استاذینی ممنون ایدیور ایدی .

بونلرک فکر آرقداش لرندن (جاحظ) ك برکتبنده کوریلدیکی وجه اوزره بونك ایقاع ایتدیکی شبهه لری (ابوالهذیل) کمال شکران ایله قبول ایدیور و بومتفکر اختیار الی شبهه نك براعتاد و یقیندن داها قیمتدار اولدیغی سویلیور ایدی [۱] .

یوقاریده سویلیدیکنز وجه اوزره عقله اك اول بر موقع تأمین ایدن (معتزله) دن بغدادیلرک رئیس (بشر بن معتمر - وفاتی ۲۱۰) كده عقل حقنده حقیقی بر مدحیه سی

[۱] قیل لابی الهذیل انك اذا راوغت واعتللت وانت تكلم النظام فاحسن حالاتك ان يشك الناس فيك وفيه قال خمسون شكاً خير من يقين . كتاب الحيوان ، ج ۳ ، ص ۱۸

اولدینگی بیلورز . بودیوز که : عقل ، نه مکمل برربرد . انسانه هر حالده وهر زمانده
آرقداشلق ویولداشلق ایدر . عین زمانده اویله بر حاکمدر که کوز اوکنده اولیان موادی
کوز اوکنده ایمش کی محاکمه ایدر . مزایاسنک الک اوفاغی خیر ایلده شر آرمه سنی فضل
وتفریق ایتکدر [۱] .

(بصره) معتزله سنک مؤخر اولمقله برابرک مهم رؤساستدن معدود اولان (ابوهاشم) ده
دوشون باشلر ایچون نقطه حرکت اولان شکی معرفت الهیه خصوصنده انسانه الک اول
رتب ایدن بروجه عد ایدیور ایدی .

بونلرک عقله ویردکری بواهمیت کندیلرینی عقلی استنتاجانده قدریلرک قطع ایتدکری
مسافه دن برقاج خطوه دها ایلرویه کوتوردی که بوصوک نقطهده کندیلری ایچون الوهیت
فکری حقنده بر مسئله اورتایه چیقدی . الله عادل اولمق مجبوریتنده در . عدل مفهومی
الوهیت مفهومندن غیر قابل تفریقدر . عدالت شرائطنه توافق ایتیان هیچ بر فعل ارادی
لاللهدن صدور ایدم من . قدرت الهیه عدالت ایجاباتنک حدودیله محدوددر . الله ایجابات
عدالتدن اجتناب ایدم مدیکی کی اونلری بر طرف ده ایدم من . بو ملاحظه لر ایلده (سلفیه)
طرفندن قبول ایدیلان الوهیت فکرینه تمامیه ضد بر الوهیت تصور ایدلمش اولیور . بو
[وجوب فکری - وجوب علی الله] تحتنده الله بر جوق شیلرده مجبوریت عطف ایدیور
ایدی که الله مجبوریت اسنادی (سلفیه) یه کوره تمامیه بارز بر معناسزلق حق بر تحقیر
مقامنده تلقی ایدیلده بیلر . بونلر دیورلر ایدی که مادام که جناب حق انسانلری سعادت
دارینه مظهر ایتک اوزره یاراشمدر سعادتک طریق وسائطنی تعلیم ایتک مقصدیله کندیلرینه
پیغمبرلر کوندرمکه مجبوردر . بو مجبوریتده بر لطف مندرج ایه بولطف آرزوی حاکمانه سنک
بر نتیجه سی اولدینی کی مستقل اولان اراده سی ایلده ویرمش اولمقله ویرمکدن اجتناب ایدم بیلده چی
بر هدیة الهیه ده دکلدر . بلکه لطف واجبدر . اگر الله انسانلره یول کوسترمامش اولسیدی
اجرا آتی خیر اولان بر ماهیتده تلقی ایدیلده من ایدی . بوندنطولای الله تعالی پیغمبرلر معرفتیه اوامر
الهیه سنی نشر و ابلاغ ایلش وبالذات کندیسیده بو مجبوریتنی قرآنده اعتراف ایتمدر [۲] .

[۱]	له در العقل من رائد	وصاحب فی السر والیسر
	وحاکم یقضى علی غائب	قضیه الشاهد للامر
	وان شیأ بعض افعاله	ان یفصل الخیر من الشر

کتاب الحیوان ، ج ۶ ، ص ۹۵

[۲] وعلى الله قصد السبیل — ان هداية الطريق الموصل الى الحق واجبة عليه — تفسیر زمخشری -
سورة النحل .

الوہیت تصویری ایچون یولطف واجب مفہومندن بشقہ دیگر بر مفہوم دہا وارد رکہ یکدیگر لرلہ صیقی صورتہ علانہ دارد . ارادات الہیہ انسانلرک نجاتی استہدافہ معطوف اولمیدر . وانسانلرہ اک زیادہ صالح اولانی اللہ خلق ایتلمیدر . بونادہ [الاصلح] قانونی دیہ بیلیرز . اللہ تعالیٰ بحسب العداۃ عبادہ اصلح اولانی خلقہ مجبوردر . پیغمبرلر طرفندن ابلاغ ایدیلن دساتیر دینیہ بی انسانلر سربستجہ رد و قبول ایتلمی ایچون ہر درلو موانعی ازالہ لازم اولدینی کی ایلری مکافاتلان دیرمق و کوتوثری مجازاتلان دیرمق خصوصندہ اللہ مجبوردر .

جنت و جہنمی کیف مایشاء مسکون قیلمق ، فضیلت و طاعتہ آخرتہ ہیچ بر مکافاتی استلزام صلاحیتی و یرمامک صورتیلہ اولان اہل سنت تلقیسندہ کی اختیار الہی بی رفع ایلہ عدالت و انصاف ایجابی اولہرق اللہ بوبایدہ تأمین موازنہ مجبوری عطف ایدرلر . بومفہوم دائرہ سندہ برخطوہ دہا ایلرولہ یرک اہل سنتک قبول ایتمش اولدینی اختیار الہی بہ بر حد تعیین ایدہ رک (عوض) قانونی وضع ایتدیلر . مستحق اولدینی حالہ عبد صالحک دنیادہ دوچار اولدینی اضطرابلرہ مقابل جناب حقک بر تعویضاندہ بولنمغہ مجبور اولدینی سوبلدیلر بونلرک بعضیلری ایسہ دنیادہ مستحق اولدقلمی حالہ اضطرابات و آلامہ معروض قالان یالکزم مؤمنلر و معصوم چوجقلمک دکل حتی حیوانلرک بیلہ انسانلرک خود برستلکلمی دولایسیلہ دوچار اولدقلمی اشکنجہ لرہ مقابل آخرتہ تعویض آلہ جقلمی نہ قائل اولدیلر . عکس تقدیردہ اللہ تعالیٰ نک غیر عادل اولہ جغنی سوبلدیلر .

(نظام) ک طلبہ سندن (احمد بن خابط) ی تناسخی قبولہ سوق ایدن عامل دہ ینہ عدل الہی نامنہ تأمین موازنہ کیفیتی اولمشدر . بو دنیادہ کی حیوانات ؛ عالیدن سافلہ طوغری مختلف درجہ لرہ بولنمقلہ برابر جملہ سنک آری آری الم و اضطرابلری و بالعکس ینہ آری آری نعمت و لذتلمی اولمہ سندہ کی عدم مساواتی عدل الہی نامنہ توزین ایتلمکی دوشونن بو (احمد خابط) دیورایدی کہ : « اللہ بدایۃ حیواناتی بودنیادن بشقہ بر عالمہ ہر جہتلہ تام الخلقہ اولہرق متساوی صورتہ دفعۃً یاراتدی . بونلرہ صورت متساویہ دہ عقل و معرفت و عام و یردی . بونلرک جملہ سنہ تکلیفاتدہ بولندی . بعضیلری بالعموم امرلرہ اطاعت و بعضیلری بالعموم امرلرہ عدم اطاعتدہ بولندی . برنجیلری جنتہ ، ایکنجیلری جہنمہ قویدی . بر قسم امرلرہ اطاعت و بر قسم امرلرہ عدم اطاعتدہ بولنانلرہ اولدی . بونلری دنیایہ چیقاردی . دنیادن اولکی عالمہ ارتکاب ایتمش اولدقلمی کناہلرک درجہ سنہ کورہ روخلرینی مختلف جسملرہ نسخ ایتدی . کناہلری آزو طاعتلمی

چوق اولانلرك صـورتلري كوزمل وبالعكس طاعتلري آز وكناهلري چوق اولانلرك
شكل وجسدلري چيركين اولدى . طاعت وكناهلري درجه سنده انسانيت وبهيميت
قالبرينه كيرن روحلر كناهدن صيرلنجيه قدر تكرر داخل اولور . »

(احمد بن خابط) ك تليذى (احمد بن ايوب بن يانوش) دخى دييور ايدى كه :
« الله اول عقل وحياته مالك اولان جزء لايتجزالري ياراندى . وكنديلريني معرض امتحانه
چكوب چكمامكده مخير براقدى . برقسى استحقاق سبق ايتمكسزين نائل اولمش اولدقلى
مكفاتي ترجيحاً دار اولاده قالديلر . برقسى ده مكفانه سبق استحقاقى ترجيح ايتدكلرندن
دار دنياه اينديرلديلر . امتحان طلبنده بولنوب دار دنياه كلنلر ايچنده اطاعته بولنانلر
اولا دنياه خلق اولمش اولدقلى عالمدن دها يوكسك برعاله رفع اولنديلر . عصيان ايدنلر
ايسه مختلف قالبرده دورلريني اجرا ايد ايد كناهلري نسبتنده كيمي انسان و كيمي
حيوان شكلنى ا كتساب ايله الم واضطرابلره دوچار اولديلر . حيوان اولانلردن تكاليف
قالقار . وانسانلر آلام واضطرابات حيوانلر درلو درلو چيركين صورتلر و ذبح وتسخير
ايله تعذيب اولندقدنضكره حالت اولايه عودت ايدرلر .

تكرار امتحان داعيه سنده بولنمازلر ايسه دار اولاده قاليرلر . تكرار امتحان طلبنده
بولنانلرينه صورت مذكوره دار امتحانه دوشرلر ... »

يوقا ريده معتزليه (اسلامده حر متفكرلر) عنوانك ويريلوب ويرلامسى بختنده
استثنا ايتديكمز كيمسه لردن اولان بو (احمد ايوب بن يانوش) ك عين زمانده نبوت
ادعا سنده بولمش اولديغنى بيلورز . (هشام بن عمر الفوطى) نك تليذى (عباد بن سليمان
الصيمرى) نك دنيا دوردجه پيغمبرلر ظهوريني قبوليله اندلس معتزيليلرندن (محمد بن
عبدالله بن مرة) نك نبوتك كسي اولسى خصوصنده كي فكرلري ده بونا علاوه ايدجك
اولور ايسه ك بونلرك نبوتده كي اختصاصى دخى عدله موافق بولماقلا صلاح و طهارتده
حدالغايه واصل اولان هر كسك ا كتساب نبوت ايدجكنى عدالت الهيه نامنه قبول
ايتدكلري ظن اولنه بيلير . [۱]

[۱] (ابن حزم المللده ج ۴ ، ص ۱۹۴ و متعاقب) ك بو آدم حقنده ويرديكي معلومات
آره سنده شونلر واردر : قدرده معتزليه موافقت ايدر ايدى . و علم صفتنى حادث و مخلوق عدايتديكي
كي بوني علم الكتتاب و علم الغيب ديدكي افراده انطباق ايتمه رك دساتير كلييه جالنده جناب حقك
جاه احداث ايتديكي عمومى برصورت علميه ايله علم الشهاده ديدكي جزئيات و افراده انطباق ايدن
و افراده انطباق ايتدجكه معلوم الهى اولميان خصوصى برصورت تقسيم ايدر ايدى كه قدرى نقي ايله
انسانلرك سربستى حركاتنى قبول ايدنلرك بو طرزده محاكمه يوروتملري ضروريدر . اكر الله علم

وجوب قانونی قبول ایتش اولان معتزله ، قوللرک توبه لرینی قبوله ده الله تعالی بی مجبور
 حد ایدرلر . دیرلرک : توبه بر حسنه در ، اجرای حسنه ایدن کیمسه یه مکافاة واجبدر
 بویوک مکافای ده توبه بی قبولدر .

*
**

معتزله ده کی بو وجوب فکری اخلاقی ساحه ده بویوک براهیت کسب ایدر . حسن
 وقبح نه در ؟ .. حسن وقبح عقلمیدر ، شرعیمیدر ؟ ..! اگر حسن وقبح عقل تعین
 ایدیور و بو قیمتلر عقلدن کلیور ایسه عقلی معناسیله قبیح اولان فعل حرکتدن الهی
 تنزیه ایتک طوغری اولور . و بناء علیه الله یوفاریده ذکر اولنان اطاف واجب قیلندن
 اولان بعثت انبیا ، طاعته مقابل ثواب و معصیته مقابل عقاب و قوللره اصلح اولانی خلق
 و تعویض ماده لری واجب اولور .

اگر حسن وقبحی تعین ایدن شریعت ایسه وجوب فکری اورتادن قالمش اولور .
 عقلی معیار اول عند ایتش اولان معتزله یه کوره خیر و شر تعین ایدن منطقدر . برشی
 الله طرفندن امر اولدیجی اچون خیر دکل بالعکس خیر اولدیجی اچون الله طرفندن امر
 اولمشدر . بناء علیه الله عقلاً حسن عند ایدیلن شیرلی اجرا و عقلاً قبیح عند
 ایدیلن شیرلی عدم اجرا واجب اولور . سلفیه یسه تماماً بونلره مقابل وضعیته ایدیلر .
 حسن وقبحی عقلی دکل شرعی تالق ایدرلر ایدی . بونلره کوره خیر و حسن و شر وقبح
 الله امر و نهی ایتدیجی شیردر . خیر و حسن و شر وقبح معیاری غیر مسئول اولان
 اراده الهیه در . هیچ برشی مطلقاً خیر و شر دکلدر . قتل فعلی الله طرفندن مع ایدیلدی
 اچون قیجدر . برشی خیر اولدیجی اچون الله طرفندن امر ایدیلن دکل بلکه الله امر
 ایتدیجی اچون خبر اولمشدر . بونلرک اختلافی برر کله ایله فاه ایدلمت ایسته یلیر
 سلفیه کوره اشیا ده کی حسن ، قبحی شرع (مثبت) و معتزله کوره (کاشف) در . [۱]

ارلیسجه سورت عمومیه ده افرادک وقوعه کتیره جکی افعالی یلیز دیرلر سه افرادک حرکتلرنده سربست
 اولاملری لارمدر . افرادی سربست قبول ایتملری نتیجه سی اوله رق عام الهی بی ده ری صورت
 کلیه و عمومیه ده دیکری ده وقوعه کلردن اول معلوم الهی اولمایان صورت خصوصیه ده اولقی اوزره
 ایکی یه تقریقلری لارمدر . یالکیز برعلم ایله صورت عمومیه و خصوصیه ده افرادک حرکاتی دخی
 اولدن یله جک اوله مختار اولان هراسان قدرتی هر هانکی بر صورتده استعمال ایله بونلره کوره
 الهی تکذیب ایده یلیز . نته کیم یوقاریده (عمر و بن عبید) دن نقل ایتدیکنز جوابلر دخی بونی
 بنا فاه ایدیور ایدی .

[۱] معلومدرکه حسن وقبحی مختلف منالره کوره تفسیر ایده یلیز . بولری علم کی صفت

شوالده وجوب فکری سلفیه کوره وارد دکلسه ده معتزله به کوره عقلی حرکتلرند
 طولانی وارد و موجوددر . و افعال الهیه به تطبیق اولنور : وجوب عقلی بی الله تطبیق
 ایدن (معتزله) نك بونی بزم افعالزده دخی جریان ابندی به جکری سویله مه دن اول بیله جک
 مواددندر . فی الحقیقه معتزله وجوب عقلی بی عیناً بزم افعالزده تطبیق ایله فرض، واجب ،
 حرام و سائر که افعالزده شرعاً و یریلان قیمتلری ده صرف عقلی معالریله تفسیر ایدولر .
 بو اصله نظراً سلفیه و اشاعریه کوره فرضك تعریفی « شارع طرفدن فعلی ترکنه
 راجح اولوب ترکی دلیل قطعی ایله ممنوع اولان ایسه معتزله به کوره « ترکی عقلاً مفسدتی
 موجب اولان » در . اشاعریه کوره حرامك تعریفی « شارع طرفدن ترکی فعلیه راجح
 اولوب فعلی دلیل قطعی ایله ممنوع اولان » ایسه معتزله به کوره « فعلی عقلاً مفسدتی موجب
 اولان » در .

بنابرین بونلره کوره احکام دینه ده شرع نبوی موقعی شرع عقلی به ترك ایتشددر . [۱]
 و یا خود شرع نبوی ایله شرع عقلی برلشمشددر . و یا اساساً بردر . ديمك که بونلره کوره
 هر مشروع معقول ؛ و هر معقول مشروعدر . و یا هر نا مشروع نا معقول ؛ و هر نا معقول
 نا مشروعدر .

(غزالی) نك (الرسالة الدینیة) سنده دیدیکی کی :

« عقلیاب عارفك نظرنده نقلیات و نقلیات عالمك نظرنده عقایاتدر . »

« دارالفنون الیهات فاكولته سی كلام تاریخی مدرسی »

۱۹۲۶ کانون ثانی ۳۰

محمد شرف الدین

کمال و بالعکس جهل کی صفت نقصان معنانه آله حق اولور سهق بومعناجه حسن و قبحك عقلی اولدیتند
 اختلاف یوقدر . مثلاً یا غموره انتظار ایدن برچفتی ایچون یا غمور مقصده موافق اولقله حسن اولدیتی
 کی انتظار ایتینلر ایچون قییددر . و بوقیمتلرده عقلدن کلیر . بزم افعالزده نظراً حسن و قبحك محل
 نزاع اولان معنایی : « دنیا ده عاجلاً و اخرا ده آجلاً مدح و ثواب و ذم و عقابه متعلق اولوق .. »
 اعتباریله در سلفیه ممثلری اولان اشاعریه کوره بواعتبار ایله اولان حسن و قبح یوقاییده ذکر
 اولدیتی وجه ایله افعال الهیه ده اولدیتی کی شرعیدر . بونلرجه افعال و اشیاك کانه سی متاع اولقله
 بذاته فاعلنك مدح و ثوابه استحقاقی و بالعکس بذاته فاعلنك ذمتی و عقابه استحقاقی اقتضا ایدن
 هیچ بر فعل یوقدر . افعاله و اشیا به مختلف قیمتلری شرع و یرمشددر . دینی منبعلر آره سنده عقله
 بر موقع مهم تأمین ایتش اولان معتزله به کوره ایسه بو معناجه اولان حسن و قبح ده دخی افعالی
 الهیه ده اولدیتی کی حاکم عقلدر .

[۱] وابتا شریعة وردا الشریعة النبویة الی مقدرات الاحکام و موقتات الطاعات الی لا یتطرق

(شهر ستانی نك ملل و نحلی ، ص ۵۵ لوندرد طبعی)

الیه عقل